

Sík Sándor

„HA OLYANNÁ NEM LESZTEK, MINT A GYERMEK . . . “

(A GYERMEKI VALLÁSOSSÁG)

A *gyermeki* szót a vallásossággal kapcsolatban négyféle értelemben is használjuk; aki tehát a gyermeki vallásosságot teszi vizsgálódása tárgyává, annak négy különböző, bár egymással rokon jelenséggel kell foglalkoznia. Mindenekelőtt — erre utal a szó tulajdonképpen való értelme — vizsgálnia kell a gyermekkorban lévő ember vallási életét. Ez volna a tulajdonképpeni *gyermeki* vallásosság, a vallási életnek az a formája, amelyen többé-kevésbé mindnyájan keresztülmentünk, és amelyet a gyermekorból való kinövésével többé-kevésbé mindnyájan elhagyunk. Vannak azonban emberek, akik a szó teljes értelmében sohasem nőnek ki a gyermekorból, akik a szellemi élet, olykor a testi élet síkján is elmaradnak a fejlődésben; ezeket immár nem mondhatjuk gyermekeknek, mert ami szép és értékes a gyermeki lélekből, abból alig maradt meg valami náluk, de mégis gyerekesek maradnak. Az ilyen *gyerekes* ember vallásos élete sokban hasonlít a gyermeki vallásossághoz, valójában azonban inkább annak karikatúrája. Vannak aztán olyan emberek, akiknek egész öröklött lelki alkata a gyermekihez hasonló vonásokat tartalmaz; akik keresztülmenni ugyan a természetes és egészséges testi fejlődésen és ennek során maguk mögött hagyják a gyermeknek korhoz kötött, primitív tulajdonságait, mégis, egész életükön át megmarad bennük valami, ami a gyermeki lelkeséggel rokon: ezeket nevezzük naiv embereknek. Fő jellemvonásuk a dolgoknak, mint maguktól értetődő valóságoknak, problémátlan tudomásulvétele. Mint emberek, elérhetik akár a legnagyobb formátumot és értéket, lehetnek nagy tudósok, sőt művészi lángelmék is, de lelkiviláguk és így vallásosságuk is — gondoljuk egy Asszisi Szent Ferencre, vagy egy Fra Angelico képeire — mindvégig megőriz bizonyos problémátlan, naiv stílust. Ez a *gyermekded* vallásosság, bármily rokon is a gyermekivel, mégis egészen más jellegű. — Ennek a háromféle vallási életformának tanulmányozása után még egy negyedik feladat is áll a vizsgáló előtt: meg kell felelnie arra kérdésre, mit ért gyermeki vallásosságon az Úr Jézus, amikor az Isten országába való bejutás feltételeképpen azt kívánja tőlünk, hogy a *gyermekekhez* hasonlóvá legyünk?

A gyermek vallásossága

Képzeljünk magunk elé egy kis gyermeket, amint este édesanyjával imádkozik, vagy angyalinak tetsző áhítattal az első szentáldozáshoz járul, és próbáljunk a magunk tapasztalatai, emlékei és a modern gyermek- és vallás-pszichológia világánál megfelelni arra a kérdésre, hogy mi megy végbe ennek a kisgyermeknek a lelkében.

A gyermek lelkiéletét, kivált vallásosságát alapvetően jellemzi, hogy *kevés benne az értelmi igény*. Nincs még benne kritikai ösztön; az okság-keresés ösztöne megvan ugyan benne, a *miért?* elég korán megjelenik ajkán, de csak egy lépésre terjed: beéri az első szóval, amit kérdésére feleletül kap. Így aztán korlátlan hiszékenységgel jellemzi, mert korlátlan a bizalma azokhoz, akiktől fogalmait, tehát vallási fogalmait is kapja. Ez előtt a gyermeki tekintet előtt egybeolvad a természet és a természetfölötti világ, amint egybeolvad egyideig a valóság és a mesevilág is. A vallási fogalmakat, személyeket, történeteket (Biblia) éppen olyan egyszerűen fogadja el, mint a mesebeli eseményeket; hogy a világot a jó Isten teremtette, — hogy karácsonykor az angyalok hozzák a karácsonyfát, — hogy husvétkor a nyuszi hozza a piros tojást: ez az ő számára mind egyenrangú valóság. Ami ezekben a dolgokban irreális, azt előbb-utóbb kiigazítja a tapasztalat és a tanulás, de az a *szent bizalom*, amellyel az őt körülvevő felnőttek felé fordul — aszerint, hogy a szent dolgoknak és a gyermeknek kijáró felelősségtudatos tisztelettel használják-e fel, vagy visszaélnak vele, — döntővé válhat egész életére, az emberekhez és a vallás világához való viszonyára.

Jellemző a gyermeki vallásosságra a természetfölötti és isteni dolgok *antropomorf* felfogása. Istent, angyalt stb. emberi módra képzel el. Nem is lehet ez másként, hiszen *elképzelni* a felnőtt is csak embermódra tudja ezeket az elképzelhetetlen valóságokat. A felnőtt azonban tudja, amit a gyermek nem tud, hogy ez csak emberi elképzelés, nem a tulajdonképpeni valóság. A gyermek képzelőtehetségét nem korlátozzák a reális élet tapasztalatai, a felnőttek is ilyen ember szerű módon adják eléje a vallási motívumokat és főként — ez talán a legdöntőbb, — a képek, amelyeket úgy szeret és amelyek gondolkodását izgatják és irányítják, megerősítik ebben az antropomorf vallásosságban. Az Isten neki olyanféle, mint édesapja, vagy mint egy szakállas nagyapó, aki a felhők felett ül, az angyalok pedig szép fehérruhás nénik, hosszú szárnyakkal stb.

Az embernek Istenhez és a természetfölötti világhoz való viszonyát olyanformán fogja fel és éli is gyakorlatilag, ahogyan a legősibb időktől máig többé-kevésbé minden primitív lelkiség szokta: az un. *mágikus magatartás* formájában. A vallástörténetben olyan nagy szerepet játszó mágia lényege az a hit, hogy vannak bizonyos eljárások, szavak, tárgyak, dallamok, magatartások, amelyekkel a természetfölötti lényeket rá lehet kényszeríteni az emberi akarat teljesítésére. Hogy a kényszerítő eszköz egy pár értelmetlen szó-e, vagy az esti imádság alkalmával elmondott Miatyánk, az nem változtat a lényegen, ha az imádkozó azt hiszi, hogy az istenség automatikusan *köteles* őt meghallgatni. Hogy a gyermek az imádság szerepét igen sokszor ilyen mágikus varázshatás formájában képzei, abban legtöbbször nagy része van az őt imádkozni tanító felnőttek primitív, a mágikus magatartást súroló imádságának. Tipikus példája ennek az az iskolás-gyermek, aki imádkozik, vagy önmegtagadást gyakorol azért, hogy az

iskolában ne hívják ki, vagy hogy a meg nem tanult leckéből felelni tudjon.

Az *erkölcsi érzék*, amely a gyermeknél is sokszorosan összeolvad a vallási motívumokkal, megmarad a primitív *egocentrizmus* keretében mindaddig, amíg egy okos, egészséges erkölcsi ráhatás magasabb indítékokat nem fejleszt ki lelkében. A cselekedeteknek a gyermek életében az ösztön a rugója: az a jó, ami kellemes. Igen szembetűnően szokott ez megnyilatkozni pl. a bírvány jelentkezésében. Amint a csecsemő ösztönösen utána kap mindennek, ami érdeklí, a kisgyermek féltékenyen örködik azon, ami az övé, és megkívánja, (ha lehet, el is veszi) azt, ami a másé. („Nem adhatom neked a cukrot, mert az enyém.“) Ugyancsak töretlenül működik a gyermek magatartásában a rokon- és ellenszenv ösztöne: aki neki rokonszenves, ahhoz kedvesen simul hozzá, aki ellenszenves, arról nem óhajt tudomást venni. A másik döntő motívum a gyermek erkölcsi életében a *jutalom*, illetőleg a *büntetés*. Szívesen megteszi a jót, ha tudja, hogy jutalom várja érte; ha nem is szívesen, de tudatosan óvakodik a rossztól, ha tudja, hogy büntetés jár érte.

Mindezek a közismert jellemzőkön túl van *valami titokzatos* is a gyermek vallási életében, amit kevésbé vesz észre a tisztán elméleti szempontból kutató. Nem is könnyű ezt a valamit szóba foglalni, inkább csak megéri az, aki szeretettel és bizonyos kongeniális áhitattal figyeli a kis lélek fejlődését. Nagy általánosságban talán azt lehetne mondani, hogy már a legkisebb gyermekben is van valami alkalmasság, valami ráhangoltság a vallási motívumok befogadására. A régi hasonlatot lehetne itt használni: a szem nem tudná felfogni a fényt, ha nem volna ő maga is valamiképpen fényserű. Nincs itt helye e jelenség filozófiai vagy teológiai magyarázatának. A nevelő számára maga a tény jelentős: a gyermekkel *lehet* beszélni természetfölöttiek-ről, mert van benne valami, ami ösztönösen be tudja fogadni azokat. Annál inkább, mert a gyermek szellemi működésében még nem differenciálódott a megismerés, az érzelem és az akarás; az ő szellemi befogadóképessége egységes és azért — bármilyen paradoxul hangzik is — bizonyos értelemben teljesebb, mint az elvontan gondolkozó felnőtté: bármilyen primitíven, de hangolva van a vallási kozmoszt közvetítő egész-élmény számára. És talán lehet itt még egy titokzatos, de a keresztény ember megtapasztalásában tökéletesen reális mozzanatra utalnunk: a vallási életünkben és így a gyermek primitív vallási életében is szüntelenül ott munkálkodó *hegyelem* szerepére. Henri Bremond, a francia vallásos érzés történetéről irt nagy munkájában megkapóan mutat rá erre: „Az első gyermekornak a kereszténységet közvetlenül követő években egyáltalán nem nehéz a látható dolgok fátyola mögött megkülönböztetni a láthatatlan világot... Valójában a kis megkeresztelt lelkében csodálatos dolgok mennek végbe, és ezeket olykor észre is vehetjük, ha jó szemünk van.“

Ennek a tanulmánynak nem célja a gyermekek *vallásos neveléséről* szólni, de azt hiszem, ez a néhány megfigyelés is a szent dolgoknak

kijáró nagy felelősség tudatát ébresztheti föl mindenkiben, akinek Istentől rendelt hivatása a maga vagy mások gyermekeinek nevelése. Hiszen már ez is megadja ennek a nevelésnek legfőbb szempontjait; a negatívokat is: nem szabad a gyermeknek hazudni, nem szabad a vallási motívumokat a mindennapi élet pedagógiai eszközévé szállítani le, és a pozitívumokat is: a természetfeletti motívumokat a természetes fejlődésbe beépítő szervezést, folytonosságot, a kötelességnek és a szeretetnek, mint legfőbb morális indítékoknak beidegzését és az egész nevelésnek harmonikus, koncentrikus menetét. Evvel a kérdéssel a *Vigilia* 1951. júliusi füzetében foglalkozott. (Stadler Frieda: *A hiszgyermek vallásos nevelése.*) „Szükséges — írja egy jeles belga nevelő (Van Steenberghen) —, hogy a vallásosság harmonikusan legyen szétosztva a gyermek lelkének különböző területein, mert ha az intellektuális elem túlsúlyba jut, az a veszély fenyeget, hogy kegyelet és erénynélküli spekulatív vallást fejleszt; az akarat túlsúlya vak és kemény vallásosságot igyekszik létrehozni, a hit befolyása és a kegyelet hajlama nélkül; a pusztá érzés pedig könnyen olyan vallásossághoz vezet, mely határozatlan és tartalomnélküli, melyben a hit és az erény nem igen kapnak helyet.“

Gyerekes vallásosság

Mindenki érezte már egy édes gyermekarc láttára az ismert heinei vers (Du bist wie eine Blume) mély igazságát, és mindenki sóhajtott már melankólikusan, mikor ráeszmélt ennek a tiszta szépségnek mulandó voltára. Pedig a gyermeki lelkület elmúlásánál sokkalta szomorúbb az ellenkezője: ha természetellenesen megmarad. Az egészséges fejlődés megváltoztatja, helyesebben átalakítja és másfajta értékek felé fejleszti a gyermekarc és a gyermeklélek szépségét; ha ez nem történik meg, ha valaki megmarad akár testileg, akár (ami gyakoribb) szellemileg a gyermeki színvonalon, annál ez egészségtelen, természetellenes, beteges jelenség, immár nem gyermeki lelkület, hanem annak karikatúrája: *a gyerekes, az infantilis ember*. A gyermeki vonások megmaradnak, de ellenkező előjellel. Ha az ilyen ember vallási életét vizsgáljuk, kibontakoznak előttünk a gyerekes vallási élet szerencsétlen és veszélyes vonásai. Veszélyességük elsősorban onnan érthető, hogy az ilyen félrefejlődött, helyesebben fejlődésben elmaradt emberek száma a szellemi és méginkább éppen a vallási élet terén nagyobb, mint gondolnók. Hiszen igen sokan vannak, akik testileg fejlődnek, még többen, akik testileg is, szellemileg is fejlődnek a természetes szellemi élet fejlődése során, vallási életük azonban megáll azon a ponton, ameddig a gyermekkori vallásos tanítás és nevelés segítette el őket, ennek megszűnte után már csak a készből, az egyre jobban halványodó készből élnek, ha ugyan egyáltalán élnek belőle. Sőt még tovább mehetünk az infantilis vallásos élet veszélyességének belátásában, hiszen az egészségesen fejlődő, nagykorú vallásos életet élő emberekben is fel-felüti néha fejét a mindenestül meg nem semmisült, illetőleg mindenestül ki nem fejlődött gyermekkori vallásosság egy-

egy időtlené vált — a ráirányuló érett tudat előtt persze immár komikussá, illetve szegényletessé vált — emléke. Ilyen időtlen *survivable* pl. amikor valami kedvező dologról szólva hozzátesszük, hogy „jó órában legyen mondva“, mikor valamit „lekopogunk“, mikor félünk a 13-as számtól, de ilyen szegényletes infantilizmus akárhányszor a felelősségtől való kényelmes húzódozás is.

Ennek a gyerekes vallásosságnak legfőbb jellemzője az *értelmi fejlődésnek megrekedése* az egész szellemi, vagy legalább is a vallási téren, holott a gyermekkor végének, illetve az ifjúkor kezdetének éppen az értelmi igény föllépése volna a jele. Ennek a jelenségnek számos oka lehet. Akárhányszor egyszerűen értelmi gyengeségből származik. A butaság ellen, a közmondás szerint, az istenek is hiába küzdenek. Az ilyen emberen nem lehet segíteni. Ámbár talán még ezt a kategorikus ítéletet sem mondhatjuk ki, hiszen a vallási élet nemcsak az értelem dolga, hanem a kegyelemé is, a Lélek pedig „ott fú, ahol akar.“ Másoknál az általános szellemi érdeklődés hiánya akadályozza meg a fejlődést. Aki nem tanul, nem olvas, nem érdeklődik a szellemiek iránt, az lassanként — minthogy a szellemiekben megállás nincs — lecsúszik, eltompul és veszedelmesen előbb-utóbb hasonlóvá lesz az előbbi kategória embereihez. Ismét másoknál a szellemi lustaság, a kényelemszeretet, vagy a gyávaság, a gondolkodástól való félelem, az értelemmel járó és az Istennel szemben lerázhatatlan felelősségtől való irtózás az oka az infantilis elmaradásnak.

A gyerekes vallásosság veszélyes következményei igen sokfélék. Az ilyen ember ki van szolgáltatva mindenféle babonának, vakhitnek, tulzott és hamis tekintélytiszteletnek, hitigazságok, vallási előírások gépies felfogásának, a felelősség-áthárítás minden fajtájának. Ha él is bizonyos vallási életet, dajkára van szüksége (a lelkivezetői viszony gyerekes felfogása).

A gyermeki vallásosságot jellemző *antropomorf felfogás* az ilyen visszamaradt vallásosságú emberben akárhányszor gyerekes vallási fogalmak és az Istenhez való gyerekes viszony formájában marad vissza. Az ilyen ember képzelet el az Istent, mint mennydörgő, bosszúálló agastyánt. „Az Isten elvette gyermekemet, tehát mostantól fogva nem leszek vallásos!“ Haragszom-rád-ot játszik az Ürístennel; „szakít“ az Istennel. Az isteni gondviselés az ő számára azt jelenti, hogy ami az ő érdeke, az az Isten ügye, tartsa tehát az Isten kötelességének őt megsegíteni. A poklot úgy képzelet el, mint tüzes kemencék sorozatát, amelyekben a középkori misztériumok ismert alakja képeben elgondolt lólábú, farkas ördögök vasvillákkal gyötrik a kárhozottakat, stb.

A gyermek *mágikus magatartása* az ilyen infantilis lélekben a szentek, képek, stb. tisztetének babonás elfajulásában jelentkezik. Hogy a hívő ember feszületet, rózsafüzért vagy érmecskét hord magánál, annak megvan a nagyon értelmes és nagyon szép oka; hogy nem-hívő ember is akárhányszor érmecskét hord a nyakában, az is megérthető, hiszen édesanyjára emlékezteti, vagy arra a kedves kézre, amelyből kapta; de hogy a vallástól messze álló ember szobrocskát

hordoz a tárcájában, mert ez „szerencsét hoz“, azt már csak az infantilis vallási törmelékek magyarázzák meg.

A kisgyermek *primitív morálja* is megtalálja helyét az elmaradt lelkületű ember életében. A kisgyermeknek az a jó, ami neki kellienes. Ennek a felnőtt gyermeknek talán még inkább az a jó, ami hasznos. Még általánosabban: általában az a jó és helyes, amit ő tesz, amit ő gondol, amit ő kíván. Ugyancsak ösztönösen működik lelkében a másik fő erkölcsi motívum is, az ember-félelem. Az ilyen ember cselekvésének döntő motívuma, hogy mit fognak hozzá szólni mások, a környezet, az ismerősök, a föllebbvalók, vagy az alantasok. Karikatúrája ez a tájékozódás a keresztény tekintélytiszteletnek és az egészséges felelősségtudatnak, a közösségi erkölcsnek egyaránt. Az ilyen ember úgy áll szemben Istennel, emberrel, társadalommal, Egyházzal, de az egész élettel is, hogy mit kaphat tőlük? mi jár neki tőlük? Ez ismét ellentéte a keresztény hivatástudatnak és az emberi közösségért való élet magas erkölcsének egyaránt.

Akinek lelke előtt elvonulnak a gyerekes embertípus vallásos életének képei és vagy magában, vagy környezetében ráismer annak egyik vagy másik jelenségére, nyilván azt fogja kérdezni, mit lehet itt segíteni? Hogyan lehet ezt a betegséget gyógyítani? Sajnos, nem mindenkin lehet segíteni. Ahol az elmaradásnak fiziológiai vagy az értelmi gyengeségben rejlő okai vannak, ott nem sokat tehet az ember. Ahol segíteni lehet, ott mindenekelőtt arra van szükség, hogy az illető ráébredjen helyzetére, belássa fejlődésbeli elmaradottságát és akarjon mássá lenni. Aki idáig eljutott, az előtt megnyílik a gyógyulás útja: tanuljon a naiv embertípus vallásosságától, amelyet most vizsgálunk kell.

Naiv vallásosság

Hogy vannak emberek, akik lelki alkatuknál fogva, tehát nemcsak gyermekkorukban, hanem egész életükön át megőrzik a gyermeki lelkületnek bizonyos értékes vonásait, akikre tehát mint embertípusra jellemzők bizonyos gyermeki, helyesebben talán — a magyar nyelv gazdagsága megengedi, hogy különbséget tegyünk — *gyermekded* vonások, annak felismerésére elsősorban az esztétikai tapasztalat, illetőleg a nagy alkotók lelkisége és művészi formáló módja összefüggéseinek vizsgálata vezet rá elutasíthatatlanul. A nagy alkotókra való hivatkozás nemcsak azért tanulságos, mert a vizsgált jelenségek elsősorban azoknál szembevetődnek, akik maguk teremtik meg a kifejezési formákat és nem a hagyományból veszik, hanem azért is, mert ez meggyőz bennünket arról, hogy vallási érték szempontjából nem lehet kisebbnek mondani a gyermekded, „naiv“ vallásosságot, amelyről szólni akarunk, a vallásosságnak más formáinál. Amint a naiv művészek között egyenesen lángelméket, sőt nem egyszer a legnagyobb lángelmék közül valókat is találunk (már hivatkoztunk Fra Angelicóra, de ez azt hiszem ide kell sorozni Petőfit is), úgy a gyermekded vallásos-

ság képviselői közt is találkozunk szentekkel, sőt nem egyszer a legnagyobb szentekkel — gondoljunk csak Asszisi Szent Ferencre és a körülötte felvirágzott csodálatos szellemiségre. Természetesen megtaláljuk a naiv vallásosság képviselői között az egészen egyszerű kisembereket is, sőt talán elsősorban ezeket, — de nem fogjuk elfelejteni azokat a felséges szavakat, amelyeket az Úr Jézus éppen ezekről a *lelki szegényekről* mond. Ennek a lelki szegény-típusnak lírai képét rajzolják a következő verssorok:

*Szeretem az egyszerű embereket,
A kik nem tudnak az eszmék poharáról,
És tenyérrel isszák a forrás vizét.
A kiknek a szó csak önmagát mondja,
És kurta beszédük igen és nem.
A kik nappal dolgoznak izzadással,
És éjjel egyhuzamban, álom nélkül alszanak,
És nincsen mellékize fekte kenyerüknek,
És nincsen mérge ajkukon a csóknak.
Sohasem láttak szillogizmust
És Pantheont és Parszivált,
De látják nőni a fűvet,
És néven szólítják a nyájban a bárányt.
Vasárnap énekes misére mennek
És délután harmonikáznak a kis padon a ház előtt.
Süveget gyürnek a fergeteg elé,
És mosolyognak a májusi esőnek,
Harisnyaszárba gyűjtik a garast,
Szebben halnak meg Sokratesnél,
És emberbimbót úgy teremnek,
Akár a kiskert orgonát.*

A művészi értékeket legtisztábban és legtermékenyebben legmagasabbrendű megvalósulásaiban, a legnagyobb művészek alkotásaiból tanulmányozhatjuk. Így a vallásosság naiv típusát is a legtanulságosabban és legvonzóbban a nagy naiv szenteken figyelhetjük meg. Szinte kínálkozik itt a hozzánk olyan közelálló és oly sokunknak kedves korunkbeli példa, a Lisieuxi „kis” Szent Teréz gyönyörű alakja.

Ha a művészet és irodalom világában felismert három típust, amelyeket tanulságosan alkalmazhatunk a vallásos élet típusaiként is, egy szempontból — úgy tetszik, hogy a döntő szempontból — akarjuk jellemezni, a léleknek az élet *problémáival* való szembenállását kell szemügyre vennünk. Sematikusan így fejezhetnénk ki ezt: a naiv lélek innen van a problémákon, helyesebben számára nincsenek problémák, — a romantikus lélek problematikus ember, aki benne él a problémákban és élete az azokkal való küzdelemben fejti ki, — a klasszikus típus viszont valamiképpen túl van a problémákon. Nem jelenti ez, hogy a naiv ember szellemileg igénytelen vagy alacsonyabb-

rendű, nem szükségképpen idegen tőle a legmagasabb gondolatok, eszmék, törekvések világa sem, de az ő alapérzése, az étellel szemben való egész magatartása nem problematikus: az ő számára minden magátólértetődő. Megláthatja az élet minden problémáját (gondoljunk Petőfire és az emberi, társadalmi, nemzeti problémáknak arra a nagy gazdagságára, amelyet költészetében kifejtett), de az ő szembenállása a legsúlyosabb problémákkal is egyértelmű, magátólértetődő: amit jónak lát, azt habozás nélkül követi, amit rossznak ismer, azzal habozás nélkül szembeszáll. Ez a magátólértetődőség a naiv lélek legalapvetőbb jellegzetessége.

A gyermeki vallásosság alapvető jelenségének találtuk, hogy a gyermeknek a vallási téren aránylag csekély az értelmi igénye. A gyermekded vallásosságú ember értelmileg a legmagasabb tehetséggel lehet felruházva (aminthogy a következőkből kitűnőleg a kis Szent Teréz értelmileg is igen magas szellemiségnek adta számos tanújelét), de életére — vallási életére nézve nem ez a döntő. Az ő főjellemzője az, amit úgy szoktak mondani, hogy a *szív embere*. Rá is áll, amit a gyermeknél tapasztalunk, hogy lelki életében nem váltak el egymástól határozottan az értelmi, érzelmi és akarat motívumok. Élete alaphangját a szív egyszerűsége adja meg: a szó betűszerinti értelmében vett egyszerűség. X. Pius pápa, mikor egy magasállású egyházi ember aggodalmát fejezte ki előtte egy annyira egyszerű valakinek szenttéavatásával szemben, mint a kis Szent Teréz, mosolyogva felelte: „Éppen ez a legrendkívülőbb benne, ez a határtalan egyszerűség. Gondolkodjék csak a dolog fölött!” Ez az egyszerűség mint föltétlen *bizalom* — megint egy szó, amelyet a gyermeki vallásossággal kapcsolatban is használni kellett! — mint magától értetődő Istenre-hagyatkozás mutatkozik meg. Az egyszerű, naiv léleknek ezt az alapérzelmét fejezi ki az Advent-oratorium pástzorainek éneke:

*Az angyal hívott, gyerünk!
Az Isten követe velünk.
Testvér, nyujtsd a kezéd:
Gyerünk, a harsona vezet!
Ne nézzünk se jobbra, se balra,
Csak ügyeljünk a mennyei dalra!
Csak előre, előre nézzünk!
Kutakodni nem a mi részünk:
Bennünket hívtak, gyerünk!
A Jóisten ballag velünk!*

A kis Szent Teréz ilyen szavakat talál az Istenbe vetett bizalom kifejezésére:

Nem azért emelkedem én az Úrhoz a bizalom és szeretet szárnyain, mert a halálos bűn sohasem ütött sebet a lelkemen. Ó, én tudom, hogy ha a világ összes gonoszságának súlya nyomná lelkemet, még akkor sem fogatkoznék meg bizalmam; megtépett lélekkel, de bízva, remélve vetném magam az Úr ölelő karjába. Tudom, hogy ő a tékozló fiút is szereti,

hallottam, mit mondott Magdolnának, a házasságtörő asszonynak és a szamariai nőnek. Nem, nem, senki sem tudna engem megfélemlíteni; mert tudom, hogy mi mindent várhatok az Ő szeretetétől, az Ő irgalmától. Tudom, hogy minden véték özöne eltűnnék abban úgy, mint eltűnik az égő zsaránokra hulló egyetlenegy vízcsepp.

Megtaláljuk a naiv vallásosságban a gyermekre jellemző vallási *antropomorfizmus* jeleit is. Persze, ezt sem gyermekesen. A természetfölötti dolgoknak elképzelésében nagy szerepet játszik nála az emberies, a vizuális, a fogható. Isten az ő számára elsősorban az Úr Jézus emberi alakjában jelenik meg. Az egész Jézus Szíve-tisztelet, a passió ájtatosságai (keresztút), a Mária-tisztelet, az egyes szentekhez fűződő áhítatok, stb. mind magukban foglalnak bizonyos antropomorfizmust. Ez az antropomorfizmus azonban jogos, egészséges, értelmes, hiszen a megtestesülés tényében mintegy isteni szentesítést, felbátorítást, sőt nevelést kapott. A naiv lelkiéletre oly jellemző módon ez a jogosság bizonyos értelemben tudatos is, tudattalan is. Tudatos nagy általánosságban, hiszen a naiv vallásos ember tisztában van vele, hogy az ember Jézusban az Istent imádja, hogy a Mária-tisztelet valójában az Úr Jézusnak szól stb. De ugyanakkor aktuálisan tudattalan ez az antropomorfizmus, hiszen amikor imádkozik, akkor magátólértetődően adja oda magát az áhítatnak és föl sem merül benne az egyes motívumok teológiai vagy filozófiai jogosultságának problémája. Ez a szent antropomorfizmus, elsősorban az ember-Jézussal való emberi viszony adja meg a naiv vallásosságnak azt az emberies melegséget, az Istenel való viszonynak szinte családias meghittségét, amely a vallásosság-
nak erre a formájára jellemző. Ime, a kis Szent Teréznek egy bizalmas vallomása a maga áhítataról:

Az officiumot mindig boldogan mondom el mindennap, bár elismerem, méltatlan vagyok erre a kegyelemre, de ezenkívül nincsen bátorságom más szép imákat böngészni a könyvekből. Tudom, hogy meg is fájdulna tőle a fejem, hiszen annyi van, s egyik szebb, mint a másik. Valamennyit el nem mondhatom, közülök választani nem tudok, úgy teszek hát, mint a gyermek, aki még nem ismeri az abc-t: odaborulok a jó Isten szívére s egyszerűen, bizalmasan elmondom Neki, amit szeretnék, és Ő mindig megért engem...

Néha pedig, amikor beáll a hét szűk esztendő és a lelkem olyan száraz, hogy egyetlen jó gondolatom, egyetlen felemelő érzelmem sincs, akkor lassan, nagyon lassan elmondom a Pater-t vagy az Ave Mariá-t és ez a két ima elragadja, megtermékenyíti, az isteni kegyelem vízával árasztja el lelkemet.

A gyermeki vallásosság *mágikus elemének* is van legalább lát-szatra némi párhuzamos jelensége, a naiv felnőtt vallási életében. Aki kívülről nézi például azt a meleg buzgóságot, amellyel az ilyen ember a rózsafűzér-ájtatossághoz vonzódik, vagy azt az örömet, amelyet a szentképek szemléletében, sőt gyűjtésében talál, könnyen nyerheti azt a benyomást, hogy itt babonás erőt tulajdonítanak ezeknek a ked-

ves kegyeleti tárgyakkak. Ő maga, ha észreveszi, hogy ilyen gorombababonát feltételeznek róla, csak mosolyogni tud, — mint ahogy mosolyogna hasonló helyzetben a katekizmust tanult hétéves gyermek is. A mágikus felfogás mélyén rejlő jogosulatlan és babonás bizakodás helyén a naivul vallásos keresztény lélekben az a jogosult és reális gyermeki bizalom él, amely nem a tárgyaktól, hanem az Istentől várja a jót.

Ebben is az a gyermeki *bizalom* nyilvánkozik meg, amelyet mint a naiv vallásosság alapvető jellemvonását ismertük meg. A primitív mágia embere a mágikus tárgyak mögött a magában talán rosszindulatú, de kényszeríthető felsőbb hatalmat látja, a naiv lelkiéletű keresztény minden mögött a szuverén, mindenható, de jóságos Atyát. Amaz varázslatot művel, ez a „mindennapos csodákat“ látja meg: Istennek a hétköznapi apróságokban is minduntalan megnyilvánuló „előzékenységét“. A kudarcokban, megalázásokban, kellemetlenségekben, szenvedésben is? — Abban is. Ő az az ember, aki tud „remélni a remény ellenére“ is. Kell-e rámutatni, hogy ez a lelkület milyen szépséget és erőt adna az életnek, még akkor is, ha csak önszuggesztívó, kegyes öncsalás volna? De mondhatja-e valaki annak, aki olvasta a Hegyi Beszédet az ég madarairól és a mező liliomairól? A kis Szent Terézről is azt mondja egyik jeles életrajzírója, hogy „a mindennapi banális dolgokban tudja meglátni az istenit“ — az előljárói rendelkezésekben éppúgy, mint a beöltözése reggelén váratlan bekövetkezett — neki oly kedves — hóésés szépségében.

A gyermeki lélek *moráljának* alapjaként az egocentrizmust fedeztük fel. Ez mint veszély, állandóan fennáll a naiv típusú ember számára. De neki nagy erők állnak rendelkezésére a veszély ártalmatlanná tételére, mert el tud feledkezni magáról és tenni tudja a jót magátólértetődően, menni a megpillantott jó után egyszerűen és határozottan, anélkül, hogy elemezné cselekedetének indító okait. „Jó embernek jó utat sugalmas ösztöne mutat“: a Faustnak ez a mondata elsősorban az ilyen emberre érvényes. A kis Szent Teréz élete a másokért való imádság és a másokért való engesztelésül felajánlott önmegtagadások szüntelen sora. Azért lett karmelitává, „hogy a lelkeket megmentse és az Úr papjaiért imádkozzék“. Önéletrajzának jóformán minden lapján átsüt az alázatosság fátyolán keresztülcsillogó önfeláldozó jóság melege.

Természetesen a naiv lélektípusú ember is átmegey a lelki *fejlődés* korszakain, az ő vallásos életének is megvan a maga gyermeki, ifjúi és felnőtti korszaka, de persze a naiv adottság minden életkorban színezi a korra jellemző vallásos életét. A naiv embernek is megvan a maga gyermekkora, amikor a gyermeki vallásosság formáiban éli életét, ami annál is magátólértetődőbb számára, mert lelki alkátának mindenestül megfelel. Kedves példáit olvashatjuk ennek a gyermekszentek életében. Hogy megmaradjunk a kis Szent Teréznél, ime a „zseniális gyermekségnek“ egy bájos példája:

Egy idő óta felajánlottam magam a kised Jézusnak és kérve-kértem, fogadjon el játékszerének. Arra kértem azonban, hogy ne valamilyen értékes játékszere legyek, amelyre a gyermekeknek csak nézniük szabad, de érinteniük tilos; hanem legyek az Ő olcsó kis labdája, amelyet üthet, lábbal lökhet, átluggathat, sutba dobhat, vagy — ha úgy tetszik Neki — a Szivére is szoríthat. Egyszóval mulattatni akartam a kis Jézust és úgy átadni Neki magamat, hogy kitölthesse rajtam gyermekes szeszé-lyeit.

Ez a szent a maga rövid huszonnégyszáz éves életében megérezte a lelki-élet fejlődésének mind a három fokát. Megélte, — mint ahogy minden naiv típusú ember megéli valahogyan — a maga serdülő és ifjúkorát is, nem kerülte el ő sem a problémákat és meg kellett küzdenie a fejlődő, forrongó természet külső és belső nehézségeivel. Aki elfogulatlanul olvassa önéletrajzát, még inkább aki valamelyik jó élet-rajzát tanulmányozza (legjobb talán Görres: *Das verborgene Antlitz*), meglepetve fogja látni a kísértéseknek, nehézségeknek, lelki szárazságoknak, testi-lelki szenvedéseknek azt a tengerét, amelyen ez a „gyer-mek” átmént. De átmént úgy, hogy diadalmasan érvényesíteni tudta minden külső-belső ellenséggel szemben nemcsak a maga szent láng-elméjének erejét, hanem naiv lelkitípusának magátólértetődő, bizal-mas, mindenestül Istenre hagyatkozó szépségét is. Mikor önéletrajzá-ban *végtelen vágyakról* beszél, akkor nemcsak a romantikus léleknek, hanem a hozzá annyira hasonló ifjú-romantikus fejlődési korszaknak is legjellemzőbb szavát mondja ki. És eljutott ő is, mint ahogy ter-mészetszerűen minden egészséges naiv lelkiéletű ember eljut, a felnőtt korra, ön maga teljességére, amikor a lélek a maga rugalmasságának és Istenre-hagyatkozásának erejében túljut a problémákon és a külső-belső tapasztalatokon megérett teljeskor gazdagságát tárja Isten és az emberek elé. Hogy milyen érett bölcseségre, milyen lelki mélységekre jutott el ez a 24 éves gyermek, a legjobban mutatják azok a legna-gyobb lelkivezetőkhöz méltó tanácsok, amelyeket a rábizott noviciák-nak adott. Ime néhány példa: „Az a bánat, amely lever, hiúságból fakad. Az a bánat, amely Istentől jön, növeli bátorságunkat és ked-vünköt.” — „Régóta hiszem, hogy az Úr gyengédebb, mint egy anya, és én fenéig ismerem nem egy anya-szívet. Tudom, hogy az édesanya mindig kész gyermekének kis, szándéktalan nevetlenségét megbocsá-tani. . . . A gyerekek minduntalan belekeverednek valamibe: elesnek, bepizkolják magukat, tárgyakat eltörnek, — mindez azonban nem ingatja meg a szülők szeretetét.” — „A legfontosabb teljes búcsú az, amelyet mindenki megnyerhet a szokásos formák nélkül is: a szeretet búcsúja, amely elföldi a bűnök sokaságát.”

A „lelki gyermekiség”

A gyermeki vallásosság három változatának tanulmányozása után elénk áll a nagy kérdés: *mire gondol az Úr Jézus*, amikor azt kívánja, hogy olyanok legyünk, mint a gyermekek? Első tekintetre világos, hogy nem értheti ezen a gyermeki vallásosságot, mert hiszen azt ki-

vánja tőlünk, hogy „*megváltozzunk és olyanokká legyünk*“ (Máté 18, 3) mint a kisdedek, sőt tudjuk róla, hogy azoknak, akik Őt befogadják „hatalmat ad” olyanná lenniük. Vagyis nem a természettől adódó gyermekeségről, hanem valami *szerezett* lelki valóságról van itt szó. De nem értheti az Úr Jézus a gyermekded vallásosságot, vagyis a naiv típusú ember vallásos lelkiségét sem, mert hiszen az Ő felszólítása nemcsak a naiv típusnak, hanem minden embernek szól. Nem kívánhatja az Úr Jézus azt sem, hogy mintegy újra gyermekekké legyünk, hiszen ez lehetetlenség. „Nem a gyermekek játékaikhoz és tökéletlen kezdetlegességeihez kell visszatérnünk — írja Nagy Szent Leó, — hanem valami olyant kell abból megtanulnunk, ami a súlyos évekhez is illik.” Még határozottabban szól XV. Benedek pápa: „Nevetséges volna arra gondolnunk, hogy valaki a kisdedkorúság külső formáját és gyengeségét öltse ismét magára. De nincs semmi ok arra, hogy az evangéliumi szövegből ki ne érezzük az érettebb korban levőkhöz is intézett azon parancsolatot, hogy a *lelki gyermekség erényeinek* gyakorlására ígyekezzenek visszatérni.”

Mik ezek a „lelki gyermekség erényei”? Az alapvető követelményt így fogalmazza meg Szent Pál: „Testvérek, gondolkodástokban ne legyetek olyanok, mint a gyermek. *Csak a gonoszsgot illetőleg* legyetek kisdedek, gondolkodástokban azonban felnőttek.” (1 Kor. 14, 20.). Elsősorban a gyermek *ártatlansága* az, amelyet meg kell próbálni elérni, helyesebben visszaszerezni. A gyakorlat nyelvén ez azt jelenti, hogy küzdenünk kell bűneink, hibáink, tökéletlenségeink ellen, — ha pedig bűnbe estünk, bűnbánatot kell tartanunk és a bűnt a Krisztus Urunk rendelte felségesen egyszerű módon — a bűnbánat szentségében — lemosnunk.

A lelkigyermekség erényeinek másodikika maga a „*kicsiség*”: a fölismert és elfogadott kicsiség, — az evangélium nyelvén szólva a lelki szegénység. Ha azt kérdezem, hogy ez az erény, amelyet az Úr Jézus a Nyolc Boldogságban az első helyre helyez, miben áll, két szóba foglalhatom: alázatoság és egyszerűség. *Alázatoság*, vagyis belátása és elfogadása annak, hogy csak ilyen vagyok és nem több, hogy csak ennyit sikerült elérnem és nem többet, hogy az emberek így és így látnak és nem igazabban, hogy az élettől csak ennyit kaptam és nem többet, — belenyugodni mindebbe, sőt örülni mindennek, úgy mint Szent Pál, aki „dicsekszik” gyengeségében (2 Kor. 12, 5.), úgy mint a kis Szent Teréz, aki arra tanította a rábizottakat, hogy „foglaljuk el alázatosan helyünket a tökéletlenek közt; tartsuk magunkat kicsi lelkeknek, akiket a jó Istennek minden pillanatban meg kell támogatnia.” *Es egyszerűség*, azaz: ne is törekedjünk a lelkiéletben (hacsak az Isten különös indítását nem érezzük) nagy dolgokra, hagyjuk ezeket a nagyokra, hanem éljük a legnagyobbat: az Isten és az emberek szeretetét, a szeretetnek mindennapi apró tetteiben és apró áldozataiban. A kis Szent Teréz ezt úgy mondja a neki kedves képpel, hogy a mindennapi apró tettek és áldozatok „rőzsáit hintsük az Úr Jézus lába elé.” A morális nyelvén ezt úgy fogalmazhatjuk, hogy Is-

tennek számunkra rendelt akarata szerint, vagyis állapotbeli kötelességeink hősiességével kell szentté lennünk.

A lelkigyermekség harmadik erénye a *bizalom*. „Bízzatok, én vagyok!” — cseng felénk az Úr Jézus szava. (Márk 6, 5). „Bízzatok, mert tudja a ti Atyátok, hogy mire van szükségetek” (Máté 6, 32). — „Bízzatok, én meggyőztem a világot.” (János 16, 33.) Bízni az Istenben, akiről Krisztustól tudjuk, hogy Atyánk, bízni az Úr Jézusban, aki testvérünk és hasonló hozzánk, bízni az Egyházban, amelyre ha hallgatunk, Krisztusra hallgatunk, bízni az emberekben, mert a bizalom építő erő, bízni abban, amit jóakarattal és szeretetből cselekszem, bízni a jövőben, hiszen minden az Isten kezében van, aki jobban szeret bennünket, mint ahogy mi magunkat szeretni tudjuk. A „bizalom és teljes odaadás ösvényét” említi a kis Szent Teréz. És hogy azt ne higgyük, hogy ez a bizalom valami passzív, valami tehetetlenné tevő, mindenbe belenyugvó gyámoltalanságot jelent, gondoljuk végig következő néhány mondatát, amely nemcsak mély emberismerettel, hanem tökéletes teológiai szabatossággal fogalmazza meg a maga életprogramját:

Mindent meg kell tennünk, ami tőlünk telik; adni számolás nélkül, gyakorolni az erényt minden alkalommal, magunkat állandóan legyőzni, szeretetünket minden gyengédséggel és minden ügyes tapintattal megmutatni: egyszóval minden jótettet végbevinni, ami általában erőnktől telik, — Istenhez való szeretetből. De igazában feltétlenül szükséges, hogy egész bizalmunkat Abba helyezzzük, aki egyedül szenteli meg műveinket és aki megszentelhet bennünket művek nélkül is... Kell, hogy ha mindent megtettünk, amit hisszük, hogy tennünk kell, aztán valljuk magunkat haszontalan szolgálknak, de ugyanakkor reméljük, hogy Isten kegyelemből megad nekünk mindent, amire szükségünk van. Ez a gyermekiség kis útja.

Ez a kis Szent Teréz sokat emlegetett *Kis Útja*. Amikor így nevezi, akkor a „nagy úttal” állítja szembe, a nagy szentek, hősök, vértanúk, aszkéták, hithirdetők, tudósok útjával. Ez a kicsi út, amely mindenkinek való, az átlagembernek való, — nekünk való. Ezt az utat dolgozta ő ki a maga számára és ezt adta nekünk. „Érzem — mondja élete végén — hogy immár megkezdem hivatásomat betölteni; és az én hivatásom, hogy úgy szerettessem meg másokkal a jó Istent, ahogy én szeretem Őt, hogy megismertessem másokkal is az én kis utamat.” Nem lehet azt mondani, hogy ez a tanítás új, hiszen mindenestül benne gyökerezik az Evangéliumban, végigélték és éltek előttünk igen sokan a kereszténység szentjei, szenttéavatottak és szentté nem avatottak, az emberek előtt ragyogók és rejtekben éltek, régiek és ma élők, tökéletesen ki van dolgozva elsősorban a nagy lelkivezetőnek, Szalézi Szent Ferencnek írásaiban és gyakorlatában és a XVII. századi nagy francia misztikus íróknak (Berulle, Condren) az ő nyomán haladó írásaiban. És mégis új ez a tanítás, abban az értelemben új és eredeti, amelyben a legtöbb nagy művész az: az emberiség, a művészet, a lelkiélet örök értékeinek a maguk módján, a maguk mélységeiből, a maguk

víziója szerint való és azért ujnak ható és teremtő erővel megragadó átélésében. A kis Teréz szenttéavatása alkalmával XI. Pius pápa így foglalta össze ezt a tanítást:

A szívnek őszinte, kedves alázatossága; továbbá a teljes hűség állásbeli kötelességeink teljesítéséhez a készség minden áldozat meghozatalára, bizalmas önátadás Isten kezébe és szívébe, és mindenekfölött az igazi szeretet, Istennek élő, munkás szeretete, a Jézus Krisztus iránt való igazi, gyengéd szeretet, mely megfelel az Ő irántunk tanúsított gyengéd szeretetének — ez előtte éppoly becses, mint a keresztény apostolkodásban oly hatásos bölcsesség és szervező erő kiválósága. Ez az az ösvény, melyen haladni mindenkinek nemcsak lehetséges, hanem könnyű is, habár nem is lesz képes mindenki ezen az úton elérni azt a magaslatot, melyre a jó Isten Terézt felszigetette.

Ime, „az Isten-gyermekség kis útja“: a gyermek tanítása a felnőtt számára! Egy kedves barátom egy decemberi este egy kis budai utcában keresett valakit. Véletlenül éppen abban az órában rövidzárlat volt a környéken, és ő bizonytalanul járt házról-házra, mert a sötétben nem tudta elolvasni a házsámokat. Egyszerre szembe jön vele három kisfiú, mindegyiknek kezében egy-egy égő karácsonyfa-gyertyácska. Megállnak előtte és megkérdezik, mit keres. Megmondja a számot. — „Ó, az még arra van, följebb. Tessék jönni, majd megmutatjuk.“ — „Köszönöm gyerekek, de hiszen ti ellenkező irányba indultatok!“ — „Nem kérem szépen, mi csak azért járunk az utcán, hogy világítsunk az embereknek.“ — A gyermek az ő kis útjával világít az embereknek. Megtanulhatjuk tőle, hogy nem kell nagy dolgokat hajszolnom, elég, ha elfogadom kicsinységemet, ha szívem egyszerűségében megpróbálok szembe nézni bűneimmel és megteszem, ami jó telik tőlem, — ami azon túl van: rábízom a Jóistenre. Kis út ez? Az Evangélium szerint ez a legnagyobb.

KÖDSZALLTAKOR

*Ködszálltakor tudnád meg, mi a fény. A szénaboglyák harangjain nyugszik az ég s ijedtt bogárcák szimatolják esendő sorsukat. Ha elfelejtenéd
egykor a rezzenő levél szavát s a gesztenyék magányos panaszát, idézd föl ezt a múlhatatlan szépségű órát varázsló jelekben és szavakban. Izzelgesd akkor is mohón, akár egy költeményt, ha már csipetnyi lesz csak nyelvednek hegyén abból, amit életnek nevezel. Bizonytalan az árnyak közt lopódzó értelem. Ma van és holnap ködbe vész az is, mint a patak a fák között s a sziklákön szökdöső zuhatag. Pihenj. Lehelletedben úszik nemsokára a víz, a köd, az ég s a könnyű pára.*

Tűz Tamás